

رنج از دیدگاه بودا و مولانا
براساس داستان‌های جاتکه و مثنوی

رضا رضایی

۱۴۹۷۲۷۹

انتشارات مناره

انتشارات مناره

MENAREH PUBLICATIONS

سرشناسه: رضایی، رضا، ۱۳۶۷
عنوان و نام پدیدآور: رنج از دیدگاه بودا و مولانا بر اساس داستان‌های جاتکه و مثنوی/ رضا رضایی
مشخصات نشر: تهران: انتشارات مناره، ۱۳۹۶
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۷۳۲۰-۴-۳
رده بندی دیویی: ۱۲۸۴
رده بندی کنگره: رعر ۱۳۹۶/۱۴۰۹
شماره کتابشناسی ملی: ۴۶۷۴۰۹۰

عنوان: رنج از دیدگاه بودا و مولانا؛ براساس داستان‌های جاتکه و مثنوی
مؤلف: رضا رضایی
ناشر: انتشارات مناره
تاریخ نشر: ۱۳۹۶
نوبت چاپ: اول
شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
قیمت: ۱۵۰۰۰۰ ریال

فروشگاه اینترنتی: www.menarehpub.com

کتاب الکترونیکی: www.fidibo.com

مرکز پخش: تهران، راه آهن، جوانیه، ده متری اول، کوچه شهید کریمی،

پلاک ۱۷، طبقه ۲

تلفن: ۰۲۱۵۵۶۵۱۶۵۳ - ۰۹۱۲۵۲۴۲۲۷۴

فهرست

۱۳		مقدمه
۱۹		فصل اول: مروری بر مفهوم رنج
۲۱		رنج
۲۲		خاستگاه یا علت رنج
۲۷		غایت رنج
۲۹		نجات از رنج
۳۰		رنج و شر
۳۸		رنج و درد
۴۱		فصل دوم: رنج در آیین بودایی
۴۳		مقدمه
۴۴		درباره جانکه (جاته که)
۴۹		رنج در آموزه‌های بودا
۵۱		رنج در هستی‌شناسی بودا
۵۴		رنج در انسان‌شناسی بودا
۵۸		چهار حقیقت شریف
۵۸		۱. حقیقت نخست: واقعیت رنج

۶۰	۲. حقیقت دوم: خاستگاه رنج
۶۲	۳. حقیقت سوم: رفع علت
۶۳	نیروانه
۶۶	۴. حقیقت چهارم: راه رهایی
۶۷	رنج در آموزه‌های مه‌ایانه
۶۸	رنج در مه‌ایانه‌ی دینی
۶۸	الف: بیهی ساره و سه کالبد بودا
۷۱	ب: چنین و چنان رفته
۷۴	ج: نجات بخشی: آرمان و دهی ستوه
۷۹	۲. بودهی ستوه
۸۴	رنج در مه‌ایانه‌ی فلسفی
۸۴	۱. رنج در تهیگی
۸۷	۲. تهیگی؛ سمساره و نیروانه
۹۰	جمع بندی
۹۲	فصل سوم: رنج در اندیشه مولوی
۹۳	مقدمه
۹۵	بخش اول: رنج در مثنوی
۱۰۰	ماهیت و معنای درد و رنج
۱۰۳	وجودشناسی درد و رنج
۱۰۴	انواع درد و رنج
۱۰۴	۱. گریزپذیر / گریزن‌ناپذیر
۱۰۷	۲. سازنده / غیرسازنده

۱۰۸.....	علل و عوامل اصلی درد و رنج.....
۱۱۳.....	راههای رهایی از درد و رنج.....
۱۱۵.....	غایت شناسی درد و رنج.....
۱۱۶.....	۱. نتایج درد و رنج.....
۱۱۷.....	۲. اهداف درد و رنج.....
۱۱۷.....	۳. وظیفه شناسی یا اخلاق درد و رنج.....
۱۱۹.....	بخش دوم: رنج و آثار منشور مولوی.....
۱۱۹.....	ماهیت و چیستی درد و رنج.....
۱۲۰.....	مصدق درد و رنج.....
۱۲۲.....	وجود شناسی درد و رنج.....
۱۲۲.....	۱. انواع درد و رنج.....
۱۲۲.....	۲. درد و رنج‌های انسان لذت جو.....
۱۲۵.....	علل (خاستگاه) درد و رنج.....
۱۲۵.....	فراق.....
۱۲۶.....	۱. فراق توأم با آگاهی.....
۱۳۳.....	۲. فراق توأم با غفلت و سردرگمی.....
۱۳۸.....	راههای رهایی از درد و رنج.....
۱۳۹.....	۱. ارشاد و همنشینی با پیر و انسان کامل.....
۱۴۶.....	۲. عشق.....
۱۵۰.....	۳. تلاش و کوشش انسان شامل عبادت، ذکر، ورد، ریاضت.....
۱۵۳.....	۴. عنایت الهی عامل رهایی انسان از درد و رنج.....
۱۵۵.....	۵. وصل روح انسان به الهامات معنوی.....

۶. مرگ اختیاری (مرگ سرخ، موت احمر)..... ۱۵۵
۷. مبنای انسان شناختی همان رهایی از زندان تن..... ۱۵۶
۸. مبنای فرجام شناختی رهایی از دنیا..... ۱۵۶
۹. مبنای جهان شناختی رهایی از صفات بشری..... ۱۶۰
۱۰. ایمان و باورهای دینی..... ۱۶۱
۱۱. اخلاقی زیستن و کسب فضایل اخلاقی..... ۱۶۲
۱۲. م و ا اسی..... ۱۶۲
- شأن انسانی در رنج..... ۱۶۳
۱. رویکرد اخلاقی در تامل درد و رنج (خود)..... ۱۶۳
۲. رویکرد اخلاقی در تامل درد و رنج (دیگران)..... ۱۶۴
- غایت شناسی درد و رنج..... ۱۶۶
۱. کمال یابی..... ۱۶۶
۲. طلب منتهی به وصل..... ۱۶۷
۳. رنج موجب تضرع است و تضرع سبب سار رحمت..... ۱۶۹
۴. رنج مانع غفلت است..... ۱۷۱
۵. آنچه رنج نفس است راحت جان است..... ۱۷۲
۶. رنج ابتلا، آزمون و محک جان است..... ۱۷۳
۷. درد و رنج نشان عنایت است..... ۱۷۳
۸. درد و رنج سبب توبه از گناه است..... ۱۷۴
۹. درد و رنج سبب رضا به قضا است..... ۱۷۶
- نتیجه گیری..... ۱۷۶
- فصل چهارم نتیجه گیری..... ۱۸۱

مقدمه.....	۱۸۳
مقایسه‌ی رنج در انسان شناسی بودا و مولوی.....	۱۸۴
مقایسه‌ی علت رنج در اندیشه‌های بودا و مولوی.....	۱۸۸
مقایسه‌ی راه‌هایی از رنج در اندیشه‌های بودا و مولوی.....	۱۹۰
جمع‌بندی: مقایسه‌ی مفهوم رنج در اندیشه‌های مولوی و بودا.....	۱۹۳
منابع فارسی.....	۱۹۵
منابع لاتین.....	۲۰۱

موضوع این کتاب که از دیرباز مورد توجه تمامی مکاتب دینی و صاحب نظران بود تا به این حد از اهمیت رسیده است که عامه مردم نیز توجه به رستگاری و نيل به زندگي جاوهانه را موضوعي اساسي در حيات مادي خود يافته اند.

رنج اعم از رنج روحي يا جسمي (که بخي آنرا درد خوانده اند) به عنوان امري انفي است که مستقيماً ببل ادراك است و هر موجود ذي شعوري، با تجربه شخصي (انفي) آن را ادراك مي نمايد. مانند بسياري از احساسات مثل شادي، غم، نفرت، ترس و... اما اگر رنج براي هر موجودي که آنرا تجربه کرده امري مبرهن است پس در ميان مکاتب و اندیشه‌هاي مختلف سخن از رنج آدمي از چه حيث بوده است؟ رنج به ويژه در حوزه دين جاينگاه قابل توجهي را به خود اختصاص داد است و در پي آن بزرگان عرصه‌هاي مختلف فلسفي، کلامي و عرفاني در صدد تحليل و چرایی رنج‌هاي وجودي انسان و هر موجود زنده‌اي واداشته است.

توجه به مقوله‌ی رنج غالباً از آن حیث بوده است که چرا رنج همواره یکی از لوازم تفکیک ناپذیر حیات هر موجود زنده ای است و اساساً چرا رنج وجود دارد؟ چه عامل یا عواملی باعث رنجوری موجودات و مخصوصاً انسان می‌گردد؟

از میان مکاتب گوناگون، آیین بودایی و عرفان اسلامی جزء مکاتبی به شمار می‌روند که به طور قابل ملاحظه‌ای به مقوله‌ی رنج پرداخته‌اند. تا آنجا که مکتب بودایی را می‌توان رنج محورترین مکتب دینی خواند. از آنجا که بررسی محووی رگه و تفسیر رنج در تمام سنت‌ها و اندیشه‌های اسلامی و بودایی کاری بس سعب است، لذا دامنه‌ی محدودتری می‌طلبد تا بتوان رنج را در آن به دقت بررسی کرد. از این رو جهت مطالعه دقیق و عمیق، اثر حاضر را به آثار مکتب بودایی (ترقه‌ی مہایانه) و مولوی (مثنوی) محدود می‌نماییم که البته انتخاب این دو نیز نیاز به توجیح دارد.

اما رنج را از منظر روانشناختی می‌توان یکی از حساسی و هیجانی بسیار ناخوشایند دانست که با درد یا پریشانی روانی قابل توجه‌ای همراه است که تنها موجودات ذی شعور از این حالت برخوردارند اما همین حالت رفتاری موجودات، دارای معانی و تفاسیر واحد و یا نسبی متفاوت در میان افکار و ادیان دارد. بودا می‌گوید: «زائیده شدن رنج است؛ پیری رنج است؛ بیماری رنج است؛ مرگ رنج است؛ اندوه، زاری و درد، پریشانی و ناامیدی رنج‌اند. نرسیدن به آنچه شخص دوست می‌دارد رنج

است: دل‌بستگی رنج است» اما همین موضوع از نظر اسلام و اندیشمنداناش به نحوی دیگر بیان می‌گردد؛ اسلام می‌گوید: اگر یک رنج وجود داشته کنار آن ده‌ها، صدها و بلکه بی‌شمار نعمت و برکت جای داده شده است «إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا» (سوره انشراح آیه ۸) قرآن کریم رنج بشر را مایه- و سرک‌آزاده‌ی قاهرانه‌ی حضرت حق تعالی دانسته اما بودا زندگی انسان را سراسر رنج می‌داند و غیر آن چیز دیگری را جای نمی‌دهد.

در یک، تحول انسان شناختی باید بیان داشت که آدمی در این جهان امیال و خواسته‌هایی دارد اما حضورش در این عالم جهت محقق شدن آن امیال نیست. علت اساسی و نخستین رنج نیز تحقیقاً همین نکته است که انسان چیزهایی می‌خواهد و در صورت عدم تحقق آن ناراحت خواهد شد و همین عامل حادث شدن آلام و رنج است.

رنج بردن و میزان آن برحسب تفاسیری که شخص از درد یا پریشانی خود دارد متفاوت است. اگرچه رنج گاهی با دیدن کسی دانسته می‌شود اما این واژگان ۲ کلمه‌ی جدای از هم هستند که در برخی مفاهیم کنار یکدیگر می‌آیند. درد الزاماً مشتمل بر بعد عاطفی نبوده و زاری نیست ناخوشایند باشد. آن، گونه‌ای احساسی است که به لحاظ شدت دردم با رنج متفاوت است که توضیح کامل آن در اثر پیش رو ارائه خواهد شد.

بررسی همین موضوع که از دیرباز مورد توجه تمامی مکاتب دینی و صاحب نظران بوده، تا به این حد نیز رسید که مردم عوام هم توجه به

رستگاری و نیل به زندگی جاودانه را موضوعی اساسی در این حیات مادی یافتند. رنج از نظر سیدارته گوتمه نتیجه‌ی گرفتاری در چرخه‌ی باز پیدایی یا تولد دوباره است. (که عامل اصلی آن جهل و راه رهایی از آن معرفت به حقیقت است) حال با در نظر گرفتن نظرات این شخص و مکتب دینی‌اش می‌توان در ابعاد دیگر رهایی از این چرخه نکات تکمیلی بیشتری را نیز یافت.

متن «جاتکه‌ها» (که) یکی از متون مهم بودایی است، محتوی این متن بیانگر زندگی‌های «والد بودا» در زمان‌هایی است که در جسم حیواناتی چون خرگوش و ... تنلی می‌باشد و گاهی خود را قربانی برهمن گرسنه کرده است. درون مایه بیشتر این داستان‌ها، ایثار می‌باشد. هدف بودا در این داستان‌ها، نجات و رستگاری بشریت است. چنانکه گفته شد از منظر بودا گرفتاری در چرخه‌ی باز پیدایی یا تولد دوباره همان منشأ رنج است و می‌توان چنین نتیجه گرفت که تمام محتوای «جاتکه‌ها» در استان‌های جاتکه‌ها تحت تأثیر این روایت بودا از رنج قرار دارد.

اهمیت این موضوع تا بدان حد می‌رسد که نظر بودا و برخی دیگر از مکاتب هندویی در رابطه با رنج و چرخه‌ی باز پیدایی در زندگی، به افکار، اعمال و حتی اشعار برخی از مردم غیر شبه قاره‌ی هند نیز سرایت کرده؛ هرچند این سرایت بدیهی می‌نماید اما این مسأله که تأثیرات بودا و آموزه‌هایش و انتقال آن اعتقادات به مکاتب و اندیشه‌های مردم غیر شبه

قاره‌ی هند به چه میزان بوده و تا کجا رخنه پیدا کرده است، نیاز به بررسی و تعمیق دارد.

در مقایسه با متن جاتکه‌ی بودا، مثنوی مولوی نیز مملو از داستان‌های گوناگون می‌باشد. هر دو اندیشمند از قالب داستانی طبیعت محور برای اندیشه‌ی خود استفاده نموده‌اند اما مسأله اینجاست که آیا شباهت بین این دو محدود به قالب و سبک روایتی آنهاست؟ یا اینکه در مبانی نظری و اندیشه‌ای از هر جهت یا تأثیر پذیرفته از یکدیگر (مولوی از بودا) بوده‌اند یا خیر؟ در این اثر، ما به بررسی یک بُعد از ابعاد اندیشه‌های نظری عرفانی و فردی به نام «رنج» نیز در متون مذکور و با تکیه بر افسانه‌های جاتکه و مثنوی خواهیم پرداخت.

اما قبل از ورود به بحث و فصل‌های کتاب حاضر، بایست به برخی نکات ضروری نیز اشاره‌ای داشت. این کتاب برگرفته از پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد نویسنده که در دانشگاه ادیان و مذاهب قم با راهنمایی و دفاع شد، می‌باشد و به حمد خداوند و لطف مدیریت محترم انتشارات مناره به چاپ خواهد رسید. امید است تحقیقات و گردآوری‌های نویسنده مورد نظر و استفاده خوانندگان محترم و مخاطبین خاص این کتاب واقع گردد.

دیگر نکته‌ی ضروری قابل بیان، توجه به کلمات سنسکریت و نوشته‌های متفاوت آن است. در سرتاسر این کتاب سعی شده است با یک شیوه به

نگارش واژه‌های آیین بودایی و هندویی پرداخته شود؛ اما ممکن است به جهت لزوم یا تفاوت در آواشناسی واژه‌ها، دو نوع نگارش از یک واژه به چشم بخورد. به طور مثال میان واژه‌ی جاتکه و جاته‌که، نیروانه و نیروانا و... لذا قبل از ورود به بحث اصلی کتاب پیشاپیش از خوانندگان محترم به جهت قصورات ممکنه عذرخواهی می‌گردد.

با تشکر

رضارضایی

اسفند ۱۳۹۳